

УДК 373.3.011.3

І. М. ДЯЧЕНКО

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Класичний приватний університет

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито сутність понять “соціалізація”, “соціальна адаптація”, “самовизначення”, “соціальна активність”. Висвітлено наукові погляди на досліджувану проблему. Доведено важливість і необхідність соціалізації майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: адаптація, майбутній фахівець, особистість, професійна підготовка, самовизначення, самореалізація, соціалізація, соціальна активність.

В умовах сучасних суспільних трансформацій і певної переоцінки життєвих цінностей проблема соціальної зрілості й соціалізації молоді, зокрема майбутніх фахівців, є дуже актуальною. Соціалізація майбутнього фахівця, його соціальна зрілість, творчий підхід до виконання соціальних ролей безпосередньо впливають на розвиток українського соціуму. Наразі відбувається значні зміни в поведінці та соціальному оточенні, формуванні системи життєвих цінностей, вибору способів адаптації до ринкових умов.

Актуальність проблеми зумовлена посиленням потреби в пошуку нових шляхів оптимізації самовиявлення студентів та їх соціальної адаптації в процесі професійної підготовки. Теоретична значущість і недостатня розробленість цього питання визначили тему статті, а її **метою** стало розкриття сутності понять “соціалізація”, “соціальна адаптація”, “соціальна зрілість”, висвітлення наукових поглядів на процес соціалізації майбутніх фахівців у процесі їхньої підготовки до професійної діяльності.

Проблему соціалізації майбутніх фахівців досліджували багато українських і зарубіжних науковців: А. Алексюк, В. Андрущенко, Е. Васильєва, Г. Гітінгс, Е. Дюркгейм, А. Дяков, І. Зязюн, Т. Іщенко, П. Кравчук, Ч. Кулі, В. Курило, В. Лісовський, Дж. Мід, Н. Ничкало, Н. Ніколаєвський, А. Оллпорт, Т. Парсонс, К. Роджерс, Б. Рубін, Г. Тард, А. Топчій, С. Харченко та ін.).

Особливості процесу формування соціальної зрілості майбутніх фахівців висвітлювали А. Асмолов, Ю. Маринкіна, О. Михайлов, В. Радул, А. Реан, Р. Хмелюк та ін.). Проблему самовизначення розглядали філософи (А. Архангельський, А. Гусейнов, А. Здравомислов та ін.), педагоги (Г. Балл, І. Бех, І. Дубровіна, М. Боришевський, О. Киричук, О. Мудрик та ін.), психологи (К. Абульханова-Славська, І. Кон, Д. Фельдштейн та ін.), соціологи (П. Кенкманн, Т. Мальковська, І. Мартинюк та ін.).

Із позицій суб’єкт-об’єктного підходу (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс) соціалізацію визначають як процес інтеграції в соціальну систему, що відбувається завдяки механізму пристосування. На думку прихильників гумані-

стичного підходу (Ч. Кулі, А. Маслоу, Дж. Мід, А. Оллпорт, К. Роджерс), соціалізацію визначає активна участь людини в процесі соціалізації; згідно з цим підходом, людина може впливати на життєві обставини й на саму себе. У цих положеннях, соціалізація є процесом самоактуалізації Я-концепції, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, процесом подолання негативних впливів середовища, які заважають саморозвитку, самоствердженню. Отже, основою індивідуалізації й самовизначення людини є визнання її суб'єктом самостановлення.

За словами Г. Андреевої, соціалізація – це “двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження до соціального середовища, системи соціальних зв'язків; з іншого – процес активного впровадження системи зв'язків індивідом у процесі його активної діяльності, активного включення до соціального середовища” [1, с. 334].

Соціалізація – “багатогранний процес, який включає педагогічні (виховання й самовиховання) і соціальні (суб'єктивні умови життєдіяльності, соціальні інститути) впливи, які відбуваються в поглядах і поведінці студентів. Вони – взаємопов'язані й виступають у сукупності, забезпечуючи як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість студента” [11, с. 1].

Студентство, за словами С. Савченка, є наймобільнішою групою (за статевими, соціальними, віковими показниками), склад якої кожні п'ять років змінюється, це – відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю до різноманітних соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, інституціональних і ціннісно-нормативних актів. Як стверджує вчений, зі студентством у суспільстві традиційно пов'язують конкретні напрямки й темпи соціальних змін, у яких воно бере найактивнішу участь, оскільки студентство має значний інтелектуальний потенціал і відрізняється почуттям соціального альтруїзму [7, с. 79].

Соціалізація – це двосторонній процес, який “включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду через входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого – це процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом завдяки його активній діяльності, активному входженню в соціальне середовище” [3, с. 21].

Як зауважує Л. Потапюк, соціалізація відбувається в таких основних сферах: діяльності, спілкуванні, самосвідомості. У діяльності відбувається розширення видів праці, з якими пов'язаний індивід, визначається його орієнтація в системі кожного виду діяльності, розуміння їх суті, перевіряється сумісність/несумісність людей, їх ідентифікація. Спілкування є чинником формування особистості, залучає її до культури, допомагає індивіду об'єктивувати свою суб'єктивність, самовиразитися, що є поштовхом до саморозвитку. За допомогою самосвідомості здійснюється формування образу власного “Я”, усвідомлення власних соціальних ролей, систем соціальної орієнтації [6].

Суб'єктність, як стверджує А. Мудрик, набувається об'єктивно, адже впродовж усього життя перед людиною постають завдання, для вирішення яких вона більшою чи меншою мірою свідомо ставить перед собою цілі й так виявляє свою суб'єктність (позицію) та суб'єктивність (індивідуальні своєрідності). Ці завдання А. Мудрик групує за таким принципом:

- 1) природно-культурні – як досягнення певного рівня фізичного й сексуального розвитку;
- 2) соціально-культурні – пізнавальні, моральні, ціннісно-орієнтаційні;
- 3) соціально-психологічні – становлення самосвідомості особистості, її самовизначення в активному житті й на перспективу, самореалізація та самоствердження [5, с. 23].

Серед завдань соціалізації вчені виокремлюють:

- 1) знаходження духовної самостійності, зростання соціальної активності особистості через творче опанування досвіду інших людей і вироблення на цій основі індивідуального досвіду, досягнення багатогранної соціальної зрілості;
- 2) формування вибіркової, критично-свідомої, творчої спрямованості цього процесу;
- 3) соціальне визрівання індивіда до рівня вимог, які ставить перед ним життя, час, суспільство та внутрішня логіка формування її індивідуальності [8].

До основних функцій соціалізації А. Яковлев зараховує: розвиток індивідом якостей, важливих для ефективного функціонування в суспільстві; забезпечення спадковості поколінь [12, с. 311].

Самовизначення особистості визначають як пошук сенсу життя, визначення свого місця й ролі в суспільстві, це вибір професійного шляху як заради виконання громадянського обов'язку, так і для самореалізації; це – акт визначення людиною свого місця в системі суспільних відносин [2, с. 45].

На думку І. Мартинюка, соціальне самовизначення є “пошуком себе” [4, с. 56].

Майбутні фахівці проходять період активного формування внутрішньої потреби особистості співвідносити власні прагнення з інтересами суспільства, це – особливий етап соціалізації, початкова стадія якого розпочинається зі вступу до вищого навчального закладу та спрямована на оволодіння теоретичними знаннями, професійними вміннями та навичками, способами самопідготовки до професійної діяльності. Першокурсники стають учасниками соціальних стосунків як майбутні фахівці.

Головним змістом процесу соціалізації на цій стадії є адаптація – пристосування, прилаштування індивіда до нових умов, існування в них. Соціальна адаптація – це “вид взаємодії особистості або соціальної групи із соціальним середовищем, під час якої узгоджуються вимоги й очікування його учасників” [9, с. 5].

Процес адаптації студентів вузу до навчально-професійної діяльності є діалектичною єдністю протилежних сторін: пристосування індивіда до

середовища та активної зміни цього середовища. Обидві сторони не існують одна без одної та в сукупності є вираженням єдиного процесу освоєння людиною навколишнього середовища. Отже, процес адаптації відбувається в діяльності індивіда як специфічний соціально-психологічний стан особистості [10, с. 9].

Адаптація у студентські роки є процесом входження особистості в сукупність ролей і форм діяльності обраного фаху в процесі професійної підготовки.

Як зазначає Л. Потапюк, адаптація є певним видом взаємодії людини з соціальним середовищем і є першим рівнем соціалізації. Очевидно, що поняття адаптації як один із видів взаємодії не розкриває повної суті процесу соціалізації, а описує лише певний етап або певну сторону цього процесу [6]. Адаптація – це двосторонній процес між особистістю та новим для неї середовищем.

На всіх етапах соціалізації відбувається професійний розвиток особистості студента та його соціальної активності, що має суспільно корисну спрямованість і супроводжується його активністю в навчально-пізнавальній діяльності та під час проходження професійної практики. Вирішальним у процесі соціалізації на індивідуальному рівні є процес самовиховання, який набуває особливої значущості в період студентської юності (пост-шкільний період, згідно з теорією С. Гессена) – період завершення формування особистості (інтенсивна самоосвіта, самовдосконалення, самореалізація й самоствердження, формування світоглядних позицій і адаптивної готовності до майбутньої професійної діяльності).

Соціально активну особистість, на наш погляд, характеризують осмислена стійка соціальна позиція, спрямованість професійної та громадської діяльності на користь суспільства, почуття власної гідності, чесність і відповідальність, високий рівень самосвідомості, вільний вибір змісту життєдіяльності, толерантність і духовність, здатність до повноцінного внутрішнього й зовнішнього самоствердження, саморозвитку та самовдосконалення, постійне прагнення до поступу вперед, самоповага й самодисципліна.

На нашу думку, соціалізація майбутніх фахівців полягає в освоєнні соціальних ролей і отриманні навичок рольової поведінки, що відповідають особливостям майбутньої професії. Сприяння самореалізації, самовираженню, самоствердженню студентів як стимул до посилення їхньої віри у власні можливості й перспективи є надзвичайно важливим для професійного становлення кожної особистості майбутнього спеціаліста.

Соціалізація майбутніх фахівців є двостороннім процесом їхньої взаємодії з освітнім середовищем. Засвоєння студентами соціального й професійного досвіду, формування їхньої соціальної зрілості та готовності до виконання соціальних ролей у сучасному соціумі впливає на самовдосконалення та повну самореалізацію особистості як фахівця.

Отже, професійна підготовка – це не лише передача спеціальних знань, а й розвиток майбутнього фахівця як представника й носія певної

професії та фахової культури, що характеризується сукупністю знань, умінь, а також певним світоглядом, життєвими установками та цінностями, особливостями професійної поведінки. У процесі навчання майбутніх фахівців у ВНЗ водночас відбувається засвоєння ними соціального досвіду, формування готовності до активної суспільно значущої діяльності.

Список використаної літератури

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – Москва : Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
2. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43–52.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформ. зб. МОН України. – 2000. – № 2. – С. 3–22.
4. Мартынюк И. О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи (опыт прикладных исследований) : дис. ... д-ра соц. наук / И. О. Мартынюк. – Киев, 1993. – 291 с.
5. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – Москва : Академия, 2005. – 194 с.
6. Потапюк Л. М. Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи : дис. ... канд. пед. наук. / Л. М. Потапюк – Луцьк, 2002. – 220 с.
7. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства / С. В. Савченко. – Луганск : Альма Матер, 2003. – 406 с.
8. Семенова М. И. Проблема ранней социализации индивида как личности : дис. ... канд. филос. наук / М. И. Семенова. – Київ, 1993.
9. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
10. Федорова Е. Е. Адаптация студентов вузов к учебно-профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. Е. Федорова. – Магнитогорск, 2007. – 187 с.
11. Шашенко С. В. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. В. Шашенко. – Київ, 2004.
12. Яковлев А. М. Социальная структура общества : учебник / А. М. Яковлев. – Москва : Экзамен, 2003 – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2016.

Дяченко И. Н. Педагогические основы социализации будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки

В статье раскрыта сущность понятий “социализация”, “социальная адаптация”, “самоопределение”, “социальная активность”. Освещены научные взгляды на проблему, доказана важность и необходимость социализации будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: адаптация, будущий специалист, личность, профессиональная подготовка, самоопределение, самореализация, социализация, социальная активность.

Dyachenko I. Pedagogical Bases of Socialization of the Future Specialists in the Process of Professional Training

Carried out in the article the essence of concepts “socialization”, “social adaptation”, self-determination, “social activity”; lit scientific views on a problem; proved the importance and necessity of socialization of the future specialists in the process of professional training.

Socialization of the future specialist, his social maturity and creative approach to the implementation of social roles have a direct impact on the development of Ukrainian society.

Now there are significant changes in behavior in the social environment and the formation of the system of life values, selecting methods of adaptation to market conditions. At all stages of the socialization of the professional development of the individual student and the social activity that is socially useful direction, and is accompanied by its activity in the educational-cognitive activity and during the passage of professional practice.

Socialization of the future specialists is in mastering social roles and skills role behavior, corresponding to the peculiarities of the future profession. The promotion of self-realization, self-expression, self-determination of students as a stimulus to the strengthening of their faith in their own capabilities and prospects is extremely important for the professional development of each future specialist. Socialization of the future specialists is a bilateral process of their interaction with the educational environment. To teach students the social and professional experiences, formation of their social maturity and readiness to perform social roles in contemporary society influences the improvement and full realization of an individual.

Key words: *adaptation, future specialist, personality, training, self-determination, self-actualization, socialization, social activity.*